

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Działalność edukacyjno-wychowawcza Kościoła rzymskokatolickiego na Śląsku Cieszyńskim w latach 1869-1925

Author: Urszula Klajmon-Lech

Citation style: Klajmon-Lech Urszula. (2015). Działalność edukacyjno-wychowawcza Kościoła rzymskokatolickiego na Śląsku Cieszyńskim w latach 1869-1925. W: D. Kocurek (red.), "Historia i współczesność procesu edukacyjno-wychowawczego" (S. 35-54). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Urszula Klajmon-Lech

Uniwersytet Śląski

Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie

Działalność edukacyjno-wychowawcza Kościoła rzymskokatolickiego na Śląsku Cieszyńskim w latach 1869–1925

Wprowadzenie

Działalność edukacyjna jest jednym z najważniejszych zadań, które stawia sobie Kościół rzymskokatolicki, zgodnie z nakazem Jezusa zawartym w Ewangelii: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem”¹. Obok posługi sakramentalnej („udzielając im chrztu...”) właśnie nauczanie jest tym podstawowym obowiązkiem, który Jezus Chrystus zlecił apostołom — swoim następcom. To zadanie Kościół wypełnia od ponad 2000 lat.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie działalności edukacyjnej Kościoła w latach 1869–1925, to znaczy od momentu upaństwowienia szkół do czasu powstania diecezji katowickiej, na obszarze Śląska Cieszyńskiego. Na terenie tym — zwanym dawniej Księstwem Cieszyńskim — działalność edukacyjna Kościoła rzymskokatolickiego była realizowana w wielu wymiarach: działalności szkolnej prowadzonej przez żeńskie zgromadzenia zakonne, działalności oświatowej, narodowościowej i kulturalnej wybitnych śląskich duchownych i stowarzyszeń. Działalność ta została podporząd-

¹ Mt 27, 19–20. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Poznań 2000, s. 1326; tamże znajduje się pełny wykaz skrótów i siglów biblijnych.

kowana wielorakim uwarunkowaniem: sytuacji politycznej (zabory), religijnej (wielowyznaniowość ziemi cieszyńskiej) i administracyjnej, a także specyfice kulturowej społeczności Śląska Cieszyńskiego. Kościół na Śląsku Cieszyńskim stał przed trudnymi zadaniami. Od czasu reformacji przestał być hegemonem i jedynym interpretatorem nauki Jezusa Chrystusa. Musiał teraz walczyć o utrzymanie liczby wyznawców. Zajmował się opieką duszpasterską, ale także interesował się oświatą dzieci i młodzieży. Reformacja i następująca bezpośrednio po niej kontrreformacja zmusiły duchowieństwo katolickie do większego zainteresowania się potrzebami ludzi. Wiązało się to także z odnowieniem i poszerzeniem działalności edukacyjnej.

Katolicy na Śląsku Cieszyńskim (będącym pod zaborem austriackim) organizacyjnie przynależeli do biskupstwa wrocławskiego mimo tego, że większość terytorium diecezji stała się własnością państwa pruskiego. Aby ułatwić administrowanie austriacką częścią diecezji, biskup wrocławski w 1770 roku utworzył na terenie ziemi cieszyńskiej Generalny Wikariat z siedzibą główną w Cieszynie², który istniał do 1925 roku, to jest do utworzenia diecezji katowickiej i przyporządkowania do niej Kościoła na Śląsku Cieszyńskim.

W 1869 roku, jak już wzmiankowano, szkolnictwo zostało upaństwowione. Tym samym zakończył się wielowiekowy okres bezpośredniego protektoratu Kościoła nad placówkami oświatowymi. Kościół nie został jednak całkowicie wyeliminowany z polskiego szkolnictwa. Pomimo upaństwowienia szkół w wielu wypadkach zajęcia odbywały się w budynkach należących do Kościoła. Ponadto duchowni włączali się w życie szkoły, prowadząc naukę religii, dbając o to, aby oświata przekazywała nie tylko wiedzę, ale także wychowywała w duchu umiłowania ojczyzny. Do kształcenia dzieci i młodzieży włączały się zgromadzenia zakonne — na terenie Śląska Cieszyńskiego były to zgromadzenia żeńskie.

Działacze katoliccy nie zaprzestali walki o polską szkołę. Wśród duchowieństwa szczególną rolę w tym zakresie odegrali księża Ignacy Świeży i Józef Londzin.

Obraz szkolnictwa

W myśl nowej, uchwalonej w parlamencie austriackim ustawy szkolnej z 1869 roku w szkolnictwie ludowym miał obowiązywać jeden język wy-

² Trzeba jednak zaznaczyć, że siedzibą Generalnego Wikariatu były w jego historii inne miasta śląskie: Frydek, Bielsko, Frysztad i Strumień.

kładowy — macierzysty język dzieci. W ustawie zwrócono także uwagę, iż w szkole może być wprowadzony język krajowy, jeśli z takim wnioskiem wystąpi gmina szkolna, a zgodę na to wyrazi Rada Szkolna Krajowa. Dzięki ustawie większość szkół polsko-niemieckich została przekształcona w placówki polskie. Szybko zaczął wzrastać poziom uświadczenia narodowego polskiej ludności. Zjawisko to zaniepokoiło Radę Szkolną Krajową. W 1873 roku wydała ona decyzję ponownego wprowadzenia szkół utrakwistycznych. Według nowej ustawy tylko w pierwszej klasie uczono w języku polskim, w następnych wprowadzany był w coraz to szerszym zakresie język niemiecki, zaś w ostatnich klasach był on jedynym językiem wykładowym³. W szkolnictwie średnim sprawa języka wykładowego była jeszcze bardziej niekorzystna. Język polski był tylko jednym z przedmiotów warunkowo obowiązujących, a po połączeniu gimnazjum katolickiego z ewangelickim stawał się przedmiotem nadobowiązkowym⁴.

Próby walki o język ojczysty w szkołach kończyły się niepowodzeniem. Posłowie polscy w sejmie austriackim próbowali wpłynąć na zmianę w ustawach dotyczących szkolnictwa, lecz ich walka nie przynosiła spodziewanych rezultatów⁵. Upadek w 1879 roku rządu liberalnego i powołanie rządu konserwatywnego stwarzały nieco lepsze warunki dla polskich działaczy politycznych na Śląsku Cieszyńskim. Jesienią tego roku posłowie czescy tworzyli większość parlamentarną, co dawało nadzieję na realizację planów dotyczących polskiego szkolnictwa⁶. Nadzieje te okazały się jednak przedwczesne. Posłowie czescy skoncentrowali się bowiem na kwestiach równouprawnienia narodowego w Czechach i na Morawach⁷. W postulatach, które wysunięto pod koniec 1879 roku nie wspomniano ani słowem o szkolnictwie polskim na Śląsku⁸.

³ J. GRUCHAŁA: *Narodowościowe i polityczne aspekty szkolnictwa polskiego na Śląsku Cieszyńskim w końcu XIX i na początku XX wieku (do 1914r.)*. W: *Liceum im. A. Osuchowskiego w Cieszynie 1895—1995. W stulecie założenia pierwszego polskiego gimnazjum na Śląsku*. Red. I. PANIC. Cieszyn 1995, s. 61.

⁴ K. MOZOR: *Szkolnictwo katolickie w Generalnym Wikariacie Cieszyńskim 1770—1925*. Kraków 2002, s. 192.

⁵ Pierwszym polskim posłem wybranym do Rady Państwa w Wiedniu był Jerzy Cieńciała. Domagał się on, aby język polski stał się wykładowym językiem w szkołach i w seminarium nauczycielskim w Cieszynie. Nie znalazł jednak żadnego poparcia, nawet wśród członków Koła Polskiego. W związku z tym nie wpłynął na zmianę ustaw dotyczących szkolnictwa. Zob. *Przegląd polityczny*. „Gwiazdka Cieszyńska” 1874, nr 27, s. 127.

⁶ J. GRUCHAŁA: *Narodowościowe i polityczne aspekty...*, s. 64

⁷ *Ibidem*, s. 65.

⁸ *Memoriał posłów czeskich w Radzie Państwa*. „Gwiazdka Cieszyńska” 1879, nr 32, s. 505—506.

Na skutek braku porozumienia z czesкими działaczami polscy narodowcy postanowili samodzielnie wysunąć postulaty dotyczące równouprawnienia. W 1880 roku posłowie polscy przedstawili w Sejmie Śląskim memorandum, domagając się wprowadzenia języka polskiego do urzędów i sądów oraz do szkolnictwa. Język polski miał się stać językiem wykładowym w seminarium nauczycielskim w Cieszynie, zaś w seminarium w Bielsku miał być dodatkowym przedmiotem obowiązkowym. W szkołach ludowych nauka miała odbywać się w języku polskim, a inspektorzy okręgowi winni byli znać ten język⁹. Inicjatorzy memorandum mieli świadomość tego, że większość posłów nie poprze wymienionych postulatów. Chcieli jednakże wpłynąć na galicyjskich i czeskich posłów, aby podjęli się walki o równouprawnienie. Starania te nie przyniosły jednak żadnego rezultatu¹⁰.

W 1885 roku, po sześcioletniej przerwie, do Rady Państwa został ponownie wybrany poseł ze Śląska Cieszyńskiego — ksiądz Ignacy Świeży. W czasie swej działalności poselskiej wielokrotnie występował on z wnioskami o równouprawnienie języka polskiego na Śląsku. Nieprzychylność posłów galicyjskich zmusiła go do szukania poparcia u czeskich działaczy politycznych. Z inicjatywy księdza Świeżego w listopadzie 1892 roku czescy posłowie złożyli w Radzie Państwa interpelację, w której domagali się równouprawnienia dla języka czeskiego i polskiego na ziemi śląskiej. Skutkiem tych wniosków było zobowiązanie komisji parlamentarnej do podjęcia rozmów z rządem na temat polskiego seminarium nauczycielskiego w Cieszynie. Po upadku rządu w 1893 roku księdzu Świeżemu udało się przekonać kilku posłów galicyjskich do swoich petycji. Razem przedłożyli oni na forum Rady Państwa wniosek dotyczący kwestii szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim¹¹.

W latach dziewięćdziesiątych XIX wieku zaczęto realizować pomysł utworzenia w Cieszynie prywatnego polskiego gimnazjum. Przyczyniła się do tego organizacja, sprawnie działająca na terenie ziemi cieszyńskiej — Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego, powołana w 1885 roku. Jej celem było między innymi zbieranie funduszy na utworzenie polskiej placówki¹². Rozpoczęła się walka o zaistnienie szkoły, a następnie o jej funkcjonowanie jako szkoły publicznej.

Na początku października 1895 roku Ministerstwo Wyznań i Oświaty wyraziło zgodę na utworzenie polskiego gimnazjum prywatnego w Cieszynie. Nie oznaczało to jednak końca przeszkód, jakie rząd wiedeński stawiał tej placówce oświatowej. Polskim działaczom ze Śląska Cieszyńskiego zależało na tym, by szkoła posiadała prawa publiczne. Żądań tych nie po-

⁹ *Memoriał śląskich posłów narodowych*. „Gwiazdka Cieszyńska” 1880, nr 8, s. 71–72.

¹⁰ J. GRUCHAŁA: *Narodowościowe i polityczne aspekty...*, s. 66.

¹¹ *Ibidem*, s. 67–68.

¹² *Ibidem*, s. 69–70.

pierali jednak posłowie galicyjscy. Ich postawa zmusiła księdza Świeżego do wystąpienia z Koła Polskiego. Jego zdecydowane stanowisko zmieniło postępowanie posłów, którzy poparli wniosek dotyczący polskiej szkoły. W tej sytuacji, 13 października 1897 roku polskie prywatne gimnazjum w Cieszynie uzyskało prawa szkoły publicznej. Założyciele szkoły postulowali, aby była ona finansowana z funduszy państwowych. Wszelkie ich starania kończyły się jednak w tym zakresie niepowodzeniem. Dopiero w 1899 roku rząd wiedeński złożył obietnicę przejścia gimnazjum na koszt państwa, gdy zostaną skompletowane wszystkie klasy, a więc wtedy, gdy gimnazjum będzie ośmioklasowe. Warunek ten został zrealizowany w 1903 roku. Zgodnie z umową od tego czasu koszty utrzymania szkoły średniej w Cieszynie przeszły na państwo. Drugą inicjatywą, której podjęła się Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego, było założenie seminarium nauczycielskiego w Cieszynie. Inicjatywa ta nie nastroiła tylu trudności, co założenie polskiego gimnazjum. W 1904 roku rząd wyraził zgodę na utworzenie równoległych klas polskich przy seminarium niemieckim w Cieszynie oraz klas czeskich przy seminarium w Opawie.

Macierz Szkolna miała duże zasługi w organizacji szkolnictwa średniego i podstawowego na Śląsku Cieszyńskim. W pierwszych latach XX wieku doszło do konfliktu dotyczącego szkolnictwa między ludnością polską a czeską na terenie Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego. Liczniejsza ludność czeska starała się zmusić polskie dzieci, by chodziły do czeskich szkół. Konflikt zażegnała Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego, zakładając trzy polskie szkoły ludowe: w Polskiej Ostrawie, Dzieńmorowicach oraz Pietwałdzie.

Macierz organizowała także szkolnictwo ponadpodstawowe. W 1909 roku założono prywatną szkołę górniczą w Dąbrowie oraz polskie gimnazjum realne w Orłowej. W tym samym roku usamodzielniono także polskie klasy niemieckiego seminarium nauczycielskiego w Cieszynie¹³. Macierz Szkolna — jako organizacja zajmująca się polskim szkolnictwem — odegrała bardzo ważną rolę w budzeniu świadomości narodowej i politycznej wśród ludności polskiej.

Mimo starań działaczy-patriotów stan polskiej oświaty na Śląsku Cieszyńskim przy końcu XIX i na początku XX wieku nie był zadowalający. Sytuacja ta była spowodowana dominacją mniejszości niemieckiej i czeskiej oraz machinacjami władzy krajowej w Opawie, ograniczającej możliwości polskiego szkolnictwa. Ludność czeska, chociaż była mniej liczna, posiadała lepiej rozbudowane szkolnictwo. Polskim placówkom oświatowym brakowało przede wszystkim funduszy oraz osób i instytucji, które mogłyby je wesprzeć finansowo¹⁴.

¹³ Ibidem, s. 74–75.

¹⁴ Ibidem, s. 76–77.

Praca oświatowa żeńskich zgromadzeń zakonnych

Po upaństwowieniu szkół w 1869 roku rola Kościoła w edukacji dzieci i młodzieży została ograniczona. Zakony żeńskie, prowadzące głównie szkoły prywatne, wypełniały lukę powstałą po zabraniu duchowieństwu placówek oświatowych. W tym okresie na terenie Śląska Cieszyńskiego działalność edukacyjną prowadziły dwa żeńskie zgromadzenia zakonne: Kongregacja Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza oraz Siostry Szkolne de Notre Dame.

Szkoły sióstr boromeuszek

Siostry boromeuszki przybyły do Cieszyna na prośbę wikariusza generalnego, księdza biskupa Franciszka Śniegonia, szukającego zgromadzenia, które zajęłoby się wychowaniem dziewcząt¹⁵. W 1877 roku siostry otrzymały zezwolenie na otwarcie sześcioletniej szkoły powszechnej i w tym samym roku rozpoczęły swoją działalność. Przy siedmioklasowej placówce istniał internat, w którym mieszkaly dziewczęta z okolic Cieszyna¹⁶. W 1878 roku prowadzona przez boromeuszki szkoła uzyskała prawa szkoły publicznej oraz zgodę na utworzenie klasy ósmej. Decyzje te wpłynęły na wzrost popularności szkoły i liczby uczennic¹⁷. Rok później siostry otworzyły internat dla chłopców, który prowadziły wspólnie z kapłanami. Założono także szkoły ludowe w Orłowej. W roku szkolnym 1880/1881, zgodnie z życzeniem społeczeństwa, powstała szkoła wydziałowa. Wkrótce otrzymała ona „prawo publiczności”¹⁸. Placówki prowadzone przez siostry boromeuszki zdobyły przychylność mieszkańców ziemi cieszyńskiej. Stale rosła liczba uczennic w szkołach i mieszkańców w internatach. Językiem wykładowym szkół był niemiecki.

Siostry zatroszczyły się także o kształcenie przyszłych kadr nauczycielskich. W 1889 roku założyły Niemieckie Seminarium Nauczycielskie Sióstr Boromeuszek w Cieszynie. W programie szkoły znalazły się następujące przedmioty: religia, pedagogika, język niemiecki, geografia, historia, arytmetyka, nauka o formach geometrycznych, historia natury, nauka o przyro-

¹⁵ J. KIEDOS: *Katolickie szkolnictwo kościelne na terenie diecezji katowickiej w latach międzywojennych*. Katowice 1998, s. 58

¹⁶ Schultronik z lat 1877–1935. Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie, s. 3.

¹⁷ Ibidem, s. 3.

¹⁸ J. SZAJNAR: *Kronika Filii Zgromadzenia. Cieszyn od 1875 do 1960*. Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie, s. 49.

dzie, kaligrafia, rysunek, ogólne muzykowanie, śpiew, kobiece roboty ręczne, wychowanie fizyczne, nauka gry na skrzypcach¹⁹. W 1891 roku seminarium otrzymało „prawo publiczności”²⁰. Placówka posiadała bogatą bibliotekę oraz pracownie zaopatrzone w pomoce dydaktyczne²¹. Przy seminarium nauczycielskim zaczęto od 1901 roku organizować kursy robót ręcznych dla nauczycielek oraz kursy dla wychowawczyń przedszkolnych²². W 1900 roku wprowadzono dla uczennic narodowości polskiej naukę języka polskiego, podczas gdy język niemiecki nadal pozostawał językiem wykładowym. Aby zapewnić naukę coraz liczniejszemu gronu seminarzystek, rozpoczęto budowę nowego gmachu, który poświęcono w 1907 roku²³. Seminarium było na ziemi cieszyńskiej ważną placówką, przygotowującą przyszłych nauczycieli do zawodu. Rosła w nim liczba uczennic zdających egzamin maturalny. Seminarium istniało do 1923 roku. W ciągu swojej trzydziestoczteroletniej działalności wykształciło 812 nauczycielek szkół ludowych, 197 nauczycielek prac ręcznych i 174 nauczycielki przedszkoli²⁴.

W czasie I wojny światowej nauka w szkołach prowadzonych przez boromeuszki odbywała się z przerwami. Siostry, dotychczas prowadzące zajęcia, wzywane były do działalności pielęgniarskich na linii frontu²⁵. Zakończenie wojny i nowa sytuacja polityczna, w jakiej znalazł się naród polski, przyniosły także zmiany w szkolnictwie zakonnym. Dotyczyły one przede wszystkim języka wykładowego. W 1922 roku boromeuszki wprowadziły naukę języka polskiego jako jeden z obligatoryjnych przedmiotów. W 1920 roku w prywatnej szkole wydziałowej utworzono jedną klasę polską. Zapisanych zostało do niej 39 uczennic. Jak podaje kronika szkolna, nie znały one dobrze języka polskiego. Naukę zaczęto więc od poznania alfabetu, pisania poszczególnych wyrazów oraz liczenia po polsku²⁶.

W 1921 roku staraniem sióstr otworzono siedmioklasową polską szkołę ludową. Uczęszczały do niej głównie katoliczki, choć nierzadkie były także

¹⁹ Chronik Privat — Lehreinnen-Bildungsanstalt der Barmherzigen Schwestern z lat 1889—1923. Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie, s. 7—8.

²⁰ Ibidem, s. 14.

²¹ Przy końcu roku szkolnego 1893/1894 biblioteka ta liczyła 1304 woluminy; pracownia geograficzno-historyczna miała 183 pomoce, do matematyki i rysunków służyło 651 pomocy naukowych, do przyrody 2281, do prac ręcznych 22, a do gimnastyki 129. Ibidem, s. 26.

²² Ibidem, s. 69.

²³ J. SZAJNAR: *Kronika Filii Zgromadzenia...*, s. 67.

²⁴ *Chronik der Privat — Lehrerinnen-Bildungsanstalt der Barmherzigen Schwestern vom heiligen Karl Borromeus. Teschen.* Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie, s. 159—171.

²⁵ Ibidem, s. 68.

²⁶ *Kronika Polskiej Szkoły (1920—1939).* Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie, s. 1.

przypadki zapisywania się dziewcząt wyznania ewangelickiego²⁷. Lekcje w szkole prowadzone były do południa i po południu. W nauce zwracano szczególną uwagę na wychowanie patriotyczne. Bardzo uroczyście obchodzono rocznice i święta narodowe i kościelne. Uwrażliwiano także młodzież na wartości historyczne i kulturowe Śląska Cieszyńskiego²⁸.

Rada Szkolna Powiatowa w piśmie z 20 września 1922 roku zwróciła siostrą uwagę „na konieczną potrzebę otwarcia przy szkole polskiej ochronki. Inaczej szkoła nie będzie miała przyływu dzieci, w jej organizacji powstaną luki i przerwy [...], a szkole niepełnej władze szkolne nie będą mogły udzielić prawa publiczności. Oprócz tego uniknie konwent zarzutów, że w ochronie niemieckiej dzieci polskie germanizuje. [...] Otwarcie ochronki polskiej jeszcze w bieżącym roku szkolnym jest przeto bardzo wskazane”²⁹. Siostry boromeuszki zareagowały natychmiast na sugestie władz szkolnych i w roku szkolnym 1923/1924 otworzyły polską ochronkę, do której zgłosiło się 45 polskich dzieci³⁰.

Swoją działalność pedagogiczną boromeuszki starały się dostosowywać do panujących ówczesnie trendów edukacyjnych. W 1924 roku otworzyły kurs freblowski, który trwał dwa lata i był zatwierdzony jako publiczny. Pierwszy kończący go egzamin odbył się w 1926 roku. Przystąpiło do niego 10 „ochroniarek”.

Siostry boromeuszki dzięki opiece nad szkolnictwem cieszyńskim zyskały sobie zaufanie ludności. Ich placówki cieszyły się dużym powodzeniem, a po otrzymaniu statusu publicznych i wprowadzeniu do nich języka polskiego — zyskały jeszcze na dostępności i popularności.

Działalność Sióstr Szkolnych de Notre Dame

Drugim zgromadzeniem, które opiekowało się szkolnictwem na Śląsku Cieszyńskim, były Siostry Szkolne de Notre Dame. Założyły one prywatną szkołę katolicką dla dziewcząt w Bielsku już w 1859 roku, a w roku szkolnym 1875/1876 — szkołę wydziałową³¹. Oprócz szkoły prowadziły w Bielsku także sierociniec (korzystając z pomocy finansowej Katolickiego Stowarzyszenia

²⁷ Do pierwszej klasy nowo utworzonej szkoły zapisało się 17 katoliczek i 2 ewangeliczki. Ibidem, s. 2.

²⁸ Przykładem tak prowadzonej edukacji mogą być wycieczki organizowane przez boromeuszki, np. do muzeum cieszyńskiego. Ibidem, s. 7.

²⁹ *Dokumenty — pozwolenia*. Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie.

³⁰ *Kronika polskiej szkoły*. Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie, s. 3.

³¹ *Kronika Szkolna 1859–1931*. Archiwum Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Bielsku-Białej, s. 5.

Kobiet³²) oraz ochronkę i przedszkole, a w 1908 roku założyły prywatne seminarium nauczycielskie z niemieckim językiem wykładowym.

Przy seminarium nauczycielskim działał — podobnie jak w szkole prowadzonej przez siostry boromeuszki — dwuletni kurs freblowski. Egzamin końcowy odbywał się z następujących przedmiotów: język polski, język niemiecki, pedagogika, metodyka, przyroda, religia oraz praktyka pedagogiczna w ochronce. Absolwentki kursu otrzymywały tytuł mistrzyń przedszkoli. Ponadto Siostry Szkolne de Notre Dame założyły w Bielsku Szkołę Gospodarczą. Uczono się w niej, oprócz przedmiotów ogólnych, gotowania, prania, robót ręcznych, pisania na maszynie, języka angielskiego i francuskiego³³.

Siostry Szkolne de Notre Dame przybyły także do Strumienia i tam również zajmowały się organizacją i prowadzeniem szkół. Na przełomie XIX i XX wieku zbudowano dwa budynki, w których znajdowały się placówki prowadzone przez siostry: pięcioklasowa szkoła powszechna, trzyklasowa szkoła wydziałowa, szkoła gospodarcza, ochronka dla dzieci, internat dla dziewcząt. We wszystkich placówkach językiem wykładowym był niemiecki³⁴.

W okresie I wojny światowej siostry zawiesiły działalność. Po wojnie prowadziły w Strumieniu: szkołę powszechną, szkołę robót ręcznych, szkołę gospodarczą, ochronkę (z językiem polskim jako wykładowym). Do placówek tych uczęszczały dziewczęta ze Strumienia i okolicznych wsi: Chybia, Zabłocia, Pruchnej, Kończyc, a także dziewczęta mieszkające w internacie, pochodzące z całego Śląska Cieszyńskiego, Górnego Śląska i Małopolski. Większość uczennic była wyznania katolickiego, choć do szkół prowadzonych przez siostry uczęszczały także ewangeliczki i dziewczęta wyznania mojżeszowego³⁵.

Karwina — miasto na Śląsku Cieszyńskim³⁶ — na przełomie XIX i XX wieku przeżywała rozkwit gospodarczy. Rozwój przemysłu górniczego spowodował napływ ludzi, potrzebujących szkoły dla swoich dzieci. W 1896 roku wybudowano budynek, zaś nauczaniem dziewcząt zajęły się w nim Siostry Szkolne de Notre Dame. Szkoła prywatna, początkowo pięcioklasowa, wkrótce powiększyła się do ośmiu klas³⁷. Językiem wykla-

³² *Pierwsza Kronika Klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Bielsku z lat 1859—1892*. Archiwum Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Bielsku-Białej.

³³ E. KUPKA: *Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Polsce (1904—1939)*. Archiwum Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Bielsku-Białej, s. 291.

³⁴ *Ibidem*, s. 306.

³⁵ *Ibidem*, s. 315.

³⁶ Karwina to miasto położone na Zaolziu, obecnie należące do Czech.

³⁷ *Schulchronik — Karwina — z lat 1896—1919*. Archiwum Prowincjalne Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Opolu, k. 1.

dowym był tu język polski, choć władze szkolne wymusiły w 1897 roku częściowe wprowadzenie języka niemieckiego (w klasach IV i V)³⁸. Młodzież żeńską uczono przedmiotów ogólnych, ale także robót ręcznych, śpiewu i rysunku. Oprócz szkoły siostry zajęły się także prowadzeniem w Karwinie ochronek, które znane były jako placówki bardzo fachowo zarządzane. Poza Bielskiem, Strumieniem i Karwinami Siostry Szkolne podjęły się nauczania także w Nowym Boguminie³⁹. Prowadziły tam szkołę powszechną, szkołę wydziałową, szkołę doksztalcającą — gospodarczą i przedszkole⁴⁰.

Działalność oświatowa i narodowościowa księdza Ignacego Świeżego (1839—1902)

Ignacy Świeży był postacią, która odegrała szczególną rolę w dziejach polskiego szkolnictwa i ruchu narodowościowego na Śląsku Cieszyńskim. Był absolwentem cieszyńskiej szkoły miejskiej i tamtejszego gimnazjum katolickiego. Po ich ukończeniu wstąpił do seminarium w Ołomuńcu, gdzie w 1865 roku przyjął święcenia kapłańskie. Po kilku latach pracy jako wikariusz został przeniesiony do Cieszyna. Gdy połączono gimnazjum ewangelickie z katolickim, został katechetą w nowo utworzonej szkole.

W 1878 roku został wybrany posłem do Sejmu Śląskiego, nadal jednak pozostawał katechetą w cieszyńskim gimnazjum. Dopiero gdy otrzymał mandat do austriackiej Rady Państwa, został zwolniony ze stanowiska katechety⁴¹. Wtedy poświęcił się całkowicie działalności politycznej i narodowej. W jego pracy priorytetowe były problemy równouprawnienia języka polskiego w szkołach i innych placówkach na Śląsku Cieszyńskim, a także sprawa wychowania religijnego młodzieży szkolnej⁴².

W 1881 roku ksiądz Świeży wystąpił przeciwko wnioskowi niemieckich posłów, twierdzących, że ludność Śląska nie rozumie języka polskiego i czeskiego. Ksiądz Świeży podkreślił, iż ludność polska nie posiada żadnej szkoły średniej, co powoduje braki w jej wykształceniu. Zaakcentował również problem marginalizacji języka polskiego w szkołach (jako języka

³⁸ Ibidem, k. 2.

³⁹ Nowy Bogumin, podobnie jak Karwina, obecnie leży w Czechach.

⁴⁰ *Die Schlesische Ordensprovinz der Kongregation der Armen Schulschwestern von 1851 bis 1926*. Breslau 1926, s. 85; K. MOZOR: *Szkolnictwo katolickie w Generalnym...*

⁴¹ J. GALICZ: *Ksiądz Ignacy Świeży, jego życie i działalność*. Cieszyn 1933, s. 5—6.

⁴² Ibidem, s. 14.

nadobowiązkowego), a także przyczynił się do wprowadzenia języka ojczystego do sądownictwa w Księstwie Cieszyńskim⁴³.

Ksiądz Świeży domagał się przyłączenia terenu Księstwa Cieszyńskiego do archidiecezji krakowskiej lub tego, by wikariusz generalny był równocześnie biskupem-sufraganem. Dzięki jego staraniom wikariusz generalny — ksiądz Franciszek Śniegoń — został mianowany biskupem-sufraganem diecezji wrocławskiej, a siedzibą Generalnego Wikariatu stał się Cieszyn. Również dzięki jego inicjatywie w 1883 roku założony został Związek Śląskich Katolików. Związek ten starał się pogłębić poczucie tożsamości religijnej i narodowej poprzez wydawanie periodyku i broszur oraz organizowanie wieców i zebrań.

Kiedy w 1885 roku ksiądz Świeży został wybranym posłem do Rady Państwa, w wystąpieniach zaakcentował potrzebę równouprawnienia ludności polskiej i poprawy jej sytuacji ekonomicznej oraz konieczność rozwoju polskiego szkolnictwa średniego. Krytykował wykorzystywanie oświaty do szerzenia germanizacji wśród ludności polskiej. Założona przy jego udziale Macierz Szkolna popierała jego narodowościowe postulaty. W 1888 roku ksiądz Świeży, jako poseł ze Śląska Cieszyńskiego, poparł wniosek księcia Lichtensteina dotyczący szkolnictwa wyznaniowego. Zaczął zbierać petycje w tej sprawie od ludności ziemi cieszyńskiej. Na 196 takich wnioskach złożono 9006 podpisów⁴⁴.

Ksiądz Świeży prowadził także działalność ekumeniczną. Dzięki jego staraniom doszło do porozumienia między katolikami a ewangelikami oraz między Polakami a Czechami. Efektem tego porozumienia było uzyskanie w 1890 roku dla okręgu cieszyńskiego dwóch mandatów do Sejmu Śląskiego: ewangelika Jerzego Cieńciały i katolika Ignacego Świeżego. Obaj posłowie rozpoczęli swoją pracę od wniesienia interpelacji w sprawie ograniczenia języków czeskiego i polskiego.

W wyborach do Rady Państwa z 1891 roku ksiądz Świeży odniósł sukces, uzyskując mandat i zyskując dużą przewagę nad kandydatem niemieckim. W 1896 roku ponownie został wybranym posłem Sejmu Śląskiego, a następnie Rady Państwa. W kolejnych swoich wystąpieniach nadal poruszał problematykę zaistnienia języka polskiego w szkołach, zwłaszcza ludowych. Mimo ożywionej działalności parlamentarnej nie zapominał o bezpośrednich kontaktach z wyborcami i rodakami z ziemi cieszyńskiej. Spotykał się z nimi na specjalnie organizowanych wiecach i zebraniach⁴⁵. Ksiądz Świeży poparł także założenie Zimowej Szkoły Rolniczej w Cieszynie, w której język polski był językiem wykładowym. Jak już wspomniano, dzięki jego staraniom

⁴³ Ibidem, s. 19.

⁴⁴ J. GALICZ: *Ksiądz Ignacy Świeży...*, s. 35–36.

⁴⁵ M. PATER: *Świeży Ignacy*. W: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. Red. M. PATER. Katowice 1996, s. 436.

zostało utworzone polskie gimnazjum w Cieszynie. Mieczysław Pater tak przedstawia jego wybitną postać: „Był człowiekiem ogromnego zaangażowania we wszystkich swoich poczynaniach, a przy tym konsekwentny, nieustępliwy, świetny organizator, gorliwy kapłan katolicki tolerancyjny wobec ewangelików, żarliwy Polak, znakomicie doceniający rolę katolicyzmu w polskiej mentalności i w polskich dążeniach narodowych, znakomity mówca. Z szacunkiem odnosił się do innych narodowości, zwłaszcza do Czechów. Był człowiekiem ogromnej prawości, subtelnym i wrażliwym, miał fenomenalną pamięć. Był zwolennikiem współdziałania Polaków z Czechami, w celu obrony obydwu narodów przed zagrożeniem ze strony niemieckiej”⁴⁶.

W 1900 roku ksiądz Świeży wycofał się z życia publicznego. Zmarł 22 października 1902 roku w Cieszynie. Pozostawił po sobie bogaty dorobek pisarski⁴⁷.

Wkład księdza Józefa Londzina (1862–1929) w rozwój polskiej kultury

Ksiądz Józef Londzin jest drugą — obok księdza Ignacego Świeżego — osobą, która odznaczyła się szczególną działalnością na polu oświaty na Śląsku Cieszyńskim. Pozostawił on po sobie wiele inicjatyw i dzieł, nadal istniejących na tym terenie.

Po ukończeniu szkoły ludowej w rodzinnym Zabrzegu ksiądz Londzin uczęszczał do gimnazjum w Tarnowie, a potem w Cieszynie. W czasie nauki żywo interesował się historią ziemi cieszyńskiej oraz jej kulturą. Już w tym okresie zaczął wydawać swoje pierwsze artykuły w „Gwiazdce Cieszyńskiej”. Zetknął się z takimi znanymi postaciami, jak: Paweł Stalmach, Karol Miarka czy ksiądz Ignacy Świeży. Bliżej zapoznał się też z problematyką kontaktów ewangelicko-katolickich oraz z konfliktami narodowościowymi⁴⁸.

⁴⁶ Ibidem, s. 433–434.

⁴⁷ Są to między innymi pozycje książkowe (wszystkie wydane w Cieszynie nakładem Wydawnictwa Dziedzictwo bł. Jana Sarkandra): *Nauka o cieple dla ludu polskiego* (1875), *Istnienie Boga i dusza ludzka: z uwzględnieniem zarzutów nowoczesnych* (1876), *Kto by się tego spodziewał. Braciszek Renat. Dwie powieści z życia ludu* (1892), *Powieści z życia i historii* (1893), *O naszym gimnazjum* (1896), *Podróże księży misjonarzy Huc i Gabet w Mongolii, w Tybecie i w Chinach* (1898), *Na pamiątkę dwudziestopięcioletniego jubileuszu Dziedzictwa błogosławionego Jana Sarkandra dla Ludu Polskiego na Śląsku* (1899).

⁴⁸ K. NOWAK, I. PANIC: *Ksiądz Józef Londzin 1863–1929*. Bielsko-Biała 2002, s. 7.

Po zdaniu matury wstąpił do seminarium w Ołomuńcu. Tam zaangażował się w porządkowanie zbioru polskich książek w bibliotece założonej przez wikariusza generalnego, księdza Mateusza Opolskiego, w 1845 roku. Tak wspomina tę pracę: „Siedziałem sam jeden w maleńkiej mrocznej celi biblioteki, biorąc każdą książkę do ręki, porządkując według działów, katalogując według wymogów nowoczesnego bibliotekarstwa, umożliwiłem co najmniej 16 późniejszym kursom kleryków korzystanie z tej jedynej polskiej krynicy na obcej ziemi”⁴⁹.

W 1889 roku Londzin przyjął święcenia kapłańskie. Został skierowany jako wikariusz do Strumienia, a następnie do Międzyrzecza. Wreszcie, w 1890 roku, dzięki staraniom wikariusza generalnego, biskupa Franciszka Śniegonia, został przeniesiony do Cieszyna — na stanowisko starszego wikarego i kapelana więziennego⁵⁰. Zajmował jednak nie tylko stanowiska powierzone mu przez władze kościelne. Zainteresował się przede wszystkim redakcją „Gwiazdki Cieszyńskiej”. Na jej łamach zaczął wydawać artykuły agitujące ludność polską do walki o zachowanie tożsamości narodowej i do obrony polskości w szkołach oraz urzędach. Jego działalność redakcyjna zaniepokoiła władze niemieckie Cieszyna, które domagały się od wikariusza generalnego przeniesienia go, jako człowieka niebezpiecznego politycznie, do małej miejscowości niemieckiej na Śląsku Opawskim. Ksiądz Londzin znalazł jednak w osobie biskupa Śniegonia poplecznika i obrońcę. Wikariusz generalny wielokrotnie występował w jego obronie, odpierając zarzuty władz niemieckich, a także kardynała Koppa, który żądał zakazania Londzinowi redagowania „Gwiazdki Cieszyńskiej”. Podobnie zachowywał się w stosunku do księdza-redaktora następcy biskupa Śniegonia — ksiądz Findiński⁵¹.

Poza pracą w redakcji lokalnego czasopisma ksiądz Londzin był zaangażowany w działalność Macierzy Szkolnej dla Księstwa Cieszyńskiego. Przez długie lata pełnił w tej organizacji funkcje skarbnika i sekretarza, a w 1903 i 1904 roku był jej prezesem. Tak jak ksiądz Świeży, zaangażował się również w organizację gimnazjum polskiego w Cieszynie, a potem troszczył się o fundusze dla niego i jego sprawne funkcjonowanie⁵².

Ksiądz Londzin zajmował się również organizowaniem ruchu młodzieżowego. Wspólnie z Karolem Martinkiem zwołał w 1906 roku w Cieszynie zebranie polskiej młodzieży, na którym założono Stowarzyszenie Młodzieży

⁴⁹ E. GRIM: *Ksiądz Prałat Józef Londzin*. W: *Księga o Śląsku*. Red. A. TARG. Cieszyn 1929, s. 133.

⁵⁰ I. PANIC: *Londzin Józef*. W: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego...*, s. 240.

⁵¹ J. LONZIN: *Historia Generalnego Wikariatu w Cieszynie*. W: *Księga o Śląsku...*, s. 57.

⁵² E. GRIM: *Ksiądz Prałat Józef Londzin...*, s. 134.

Katolickiej⁵³. W 1913 roku przedstawiciele wszystkich młodzieżowych stowarzyszeń postanowili na konferencji w Bielsku utworzyć pierwszą centralę — pod nazwą Zjednoczenia, z siedzibą w Cieszynie⁵⁴. Ksiądz Londzin był znany także z działalności kulturalnej. W 1901 roku założył w Cieszynie Towarzystwo Ludoznawcze, a trzy lata później — Muzeum Śląskie. Do zbiorów muzeum weszły gromadzone przez niego przez wiele lat zabytki kultury ludowej Śląska Cieszyńskiego oraz księgozbiór liczący około 7000 tomów⁵⁵.

Ksiądz Londzin był postacią kontrowersyjną, budzącą wiele sympatii, ale także wiele krytyki. Na skutek oskarżeń kierowanych pod jego adresem zrezygnował z oficjalnej działalności w Macierzy Szkolnej, nie przestał jednak jej wspierać.

Zasłynął z pracy opiekuńczej. W 1904 roku założył towarzystwo humanitarно-оświatowe Opieka nad Kształcącą się Młodzieżą Katolicką im. bł. Melchiora Grodzieckiego⁵⁶. Przy pomocy katolickich grup: Sodalicii Mariańskiej Pań i Panien oraz Związku Niewiast Katolickich zorganizował w Cieszynie tzw. tanią kuchnię przeznaczoną dla najuboższych uczniów. Wydawała ona tanie, a nieraz nawet bezpłatne posiłki. Założona przez księdza Londzina Opieka organizowała także dla ubogiej młodzieży odzież i pomoce szkolne. W 1912 roku organizacja ta otworzyła bursę dla uczniów gimnazjalnych, przekształconą w latach 1919—1920 w filię dla młodzieży żeńskiej i męskiej⁵⁷. Ksiądz Londzin był także zaangażowany w działalność towarzystwa oświatowo-kulturalnego Dziedzictwo bł. Jana Sarkandra. Wyprowadził je z trudnej sytuacji finansowej, przyczynił się także do utworzenia w jego ramach drukarni⁵⁸.

Stał się zasłużonym działaczem politycznym. Właśnie z jego inicjatywy powstał Związek Śląskich Katolików. Pod patronatem tej organizacji urządzano różnego rodzaju wiece i zebrania, na których przypominano ludności Śląska Cieszyńskiego o jej prawach, a także obowiązkach wobec ojczyzny. Z ramienia Związku ksiądz Londzin otrzymał mandat poselski w 1907 i 1911 roku. W parlamencie w sposób szczególny poruszał kwestie polskości na Śląsku Cieszyńskim⁵⁹. Po zakończeniu I wojny światowej, w 1918 roku

⁵³ J. SKUDRZYK: *Historia Związku Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Śląska Młodzież Katolicka od roku 1871 do 1926*. Mikołów [b.r.w.]. Cyt. za: J. KIEDOS: *Zanim powstała Akcja Katolicka... Zarys dziejów polskich młodzieżowych organizacji na Górnym Śląsku do 1933 roku*. Bielsko-Biała 1997, s. 32.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ I. PANIC: *Londzin Józef...*, s. 242.

⁵⁶ E. GRIM: *Ksiądz Prałat Józef Londzin...*, s. 135.

⁵⁷ I. PANIC: *Londzin Józef...*, s. 241.

⁵⁸ E. GRIM: *Ksiądz Prałat Józef Londzin...*, s. 135.

⁵⁹ Ibidem.

założył wraz z posłami polskimi Radę Narodową dla Księstwa Cieszyńskiego, w której objął funkcję prezydenta. Był zaangażowany w prace nad planowanym plebiscytem, dotyczącym przynależności Śląska Cieszyńskiego do Polski, jednak jego wystąpienia nie uchroniły tego terenu od podziału w 1920 roku. W 1927 roku został burmistrzem Cieszyna. W czasie dość krótkiego, przerwanego śmiercią w 1929 roku, piastowania tej funkcji zajął się głównie opieką nad najbiedniejszymi⁶⁰.

Był bardzo pracowitym i płodnym pisarzem, zainteresowanym przede wszystkim historią ziemi cieszyńskiej oraz jej polskością. Historycy do dziś korzystają z jego opracowań, takich jak między innymi: *Zaprowadzenie języka polskiego w szkołach ludowych w Księstwie Cieszyńskim*, *Stan szkół ludowych w Księstwie Cieszyńskim na początku XIX stulecia*, *Początki szkolnictwa w Księstwie Cieszyńskim*, *Historia Generalnego Wikariatu w Cieszynie*, *Kościół drewniany na Śląsku Cieszyńskim*⁶¹.

Działalność kulturalno-oświatowa Dziedzictwa Błogosławionego Jana Sarkandra dla Ludu Polskiego i innych towarzystw

W okresie zaborów na Śląsku Cieszyńskim rozpowszechniano literaturę niemiecką i czeską, brakowało zaś książek wydanych w języku ojczystym. Nieliczne przykłady literatury polskiej tego okresu, napisane (lub przetłumaczone) przez mieszkańców Śląska Cieszyńskiego, reprezentują tematykę religijną. W 1738 roku proboszcz kościoła jabłonkowskiego, ksiądz Jerzy Bajtek, przełożył na język polski dzieło *Prawdziwa droga do nieba*. W 1765 roku zostały wydane wiersze i utwory religijne księdza Ludwika Heimba. Ważne miejsce w umacnianiu tożsamości narodowej odegrał kancjonał *Praca* księdza z Zebrzydowic — Antoniego Janusza. Obszerna książka (licząca około 1000 stron druku) została wydana w 1857 roku i była kilkakrotnie wznawiana w latach późniejszych. Ksiądz Londzin, oceniając dzieło, stwierdził, że „obok

⁶⁰ K. NOWAK, I. PANIC: *Ksiądz Józef Londzin 1863–1929*. Bielsko-Biała 2002, s. 42.

⁶¹ J. LONZIN: *Zaprowadzenie języka polskiego w szkołach ludowych w Księstwie Cieszyńskim* (Lwów 1901, Towarzystwo Wydawnicze), *Stan szkół ludowych w Księstwie Cieszyńskim na początku XIX stulecia* (Lwów—Warszawa—Cieszyn 1902, Towarzystwo Wydawnicze), *Początki szkolnictwa w Księstwie Cieszyńskim* (Cieszyn 1924, Wydawnictwo Dziedzictwo bł. Jana Sarkandra), *Historia Generalnego wikariatu w Cieszynie* (Cieszyn 1926, Wydawnictwo Dziedzictwo bł. Jana Sarkandra), *Kościół drewniany na Śląsku Cieszyńskim* (Cieszyn 1932, Wydawnictwo Dziedzictwo bł. Jana Sarkandra, wydane po śmierci autora).

wprowadzenia języka polskiego w szkołach ludowych był kancjonał księdza Janusza najpotężniejszą podwaliną pod budowę naszej przyszłości”⁶².

Zauważalny brak regionalnej literatury wydawanej w języku polskim stał się przyczyną narodzin pomysłu utworzenia stowarzyszenia, które miałyby się zajmować krzewieniem polskiej kultury, a zwłaszcza czytelnictwa literatury polskiej. Pomysł ten powstał wśród słuchaczy Biblioteki Teologów w Ołomuńcu — mieszkańców Cieszyna i okolic. Stowarzyszenie wzorować się miało na czeskim towarzystwie Dědictví sv. Jana Nepomucena. Jego celem miało być wydawanie i rozpowszechnianie dobrych i pouczających książek o treści religijnej i powieściowej⁶³.

Stowarzyszenie rozpoczęło działalność w 1861 roku. Jego prezesem został mianowany ksiądz Ignacy Świeży, a współpracownikami zostali księża: Teodor Janik ze Strumienia, Antoni Nogol z Domasłowic i Henryk Dziekan ze Stonawy (piszący również książki dla Dziedzictwa). Początkowo stowarzyszenie liczyło 60 członków zobowiązanych do płacenia składek, zaś majątek Dziedzictwa wynosił 775 złotych reńskich gotówki oraz 350 złotych reńskich lokowanych w obligacjach⁶⁴. Stowarzyszenie posiadało też drukarnię i dwa domy, w których znajdowała się biblioteka i księgarnia oraz siedziba zarządu.

Dziedzictwo bł. Jana Sarkandra realizowało swój główny cel, wydając polskie książki. 2 maja 1874 roku stowarzyszenie ogłosiło konkurs na napisanie broszurki na temat odwagi chrześcijańskiej. W ten sposób powstała książeczka autorstwa prezesa stowarzyszenia — księdza Świeżego *O męstwie chrześcijańskim*, którą wydano bezpłatnie jako pierwszą premię dla członków Dziedzictwa. W następnym roku opublikowano książkę *Żywot błogostawionego Jana Sarkandra*, napisaną przez księdza Pawła Matuszyńskiego⁶⁵.

W pierwszym dwudziestopięcioleciu wydano 39 książek i broszur, w kolejnych latach, do 1923 roku — 79⁶⁶. Była to głównie literatura dewocyjna i religijna, a także wydawane corocznie kalendarze. Stowarzyszenie prowadziło także polską bibliotekę i czytelnię oraz księgarnię. Od 1884 roku członkowie stowarzyszenia podjęli starania o budowę domu Dziedzictwa w Cieszynie, w którym można byłoby odbywać spotkania polskich stowarzyszeń katolickich oraz swobodnie prowadzić działalność kulturalną i oświatową.

20 marca 1897 roku — po rezygnacji ze stanowiska księdza Świeżego — prezesem stowarzyszenia został wybrany ksiądz Jan Sikora, a jego za-

⁶² W. IWANEK: *Dziedzictwo bł. Jana Sarkandra dla Ludu polskiego na Śląsku*. „Dziedzictwo” 1997, nr 4, s. 11.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ K. HESKA-KWAŚNIEWICZ: *Dziedzictwo Błogostawionego Jana Sarkandra dla Ludu polskiego na Śląsku*. W: „Kalendarz Ziemi Cieszyńskiej 1994”. Cieszyn 1993, s. 66.

⁶⁶ T. BRACHACZEK: *Dzieje drukarni „Dziedzictwa”*. „Dziedzictwo” 2000, nr 10, s. 6.

stępcą — ksiądz Józef Londzin. W tym czasie w pracy Dziedzictwa można zaobserwować pewien zastój trwający do 1904 roku, kiedy to powołano nowe władze, w skład których weszli: ksiądz Józef Londzin, ksiądz Antoni Macoszek, Jan Sztwiertnia, ksiądz Rudolf Tomanek i inni. Pojawiły się nowe wydawnictwa; opublikowano między innymi 1000 egzemplarzy *Pana Tadeusza* z objaśnieniami Franciszka Habury — profesora Gimnazjum Polskiego w Cieszynie i znawcy literatury romantycznej. W 1910 roku Dziedzictwo wydało pierwszy, bardzo bogaty życiorys Pawła Stalmacha, napisany przez księdza Emanuela Grima. Zaczęto też regularnie wydawać *Kalendarz Dziedzictwa*. Profil wydawniczy stowarzyszenia zaczął się poszerzać także o zbiory poezji (m.in. księdza Grima)⁶⁷.

Po zakończeniu działań wojennych stowarzyszenie wznowiło swoją działalność. Jego drukarnię rozbudowano i unowocześniono. Równocześnie udoskonalono struktury organizacyjne Dziedzictwa. W 1919 roku powstał Sekretariat Generalny Towarzystw Kulturalno-Oświatowych w Cieszynie. Miał on spełniać rolę koordynatora wszystkich katolickich stowarzyszeń i związków na Śląsku Cieszyńskim. Jego prezes — ksiądz Leopold Biłko — ściśle współpracował z zarządem Dziedzictwa bł. Jana Sarkandra⁶⁸.

Z okazji 300-lecia męczeńskiej śmierci patrona stowarzyszenia wydano książkę księdza Teodora Czaputy *Życie i śmierć męczeńska bł. Jana Sarkandra*. Było to pierwsze pełne opracowanie biograficzne tego świętego, wsparte również danymi dotyczącymi historycznych i społecznych uwarunkowań jego życia. W tym okresie Dziedzictwo coraz częściej wydawało książki rodzimych pisarzy, takich jak: ksiądz Grim, Walenty Krząszcz, ksiądz Tomanek, ksiądz Dominik Ściskała. Bardzo popularnym wydawnictwem były podręczniki szkolne, które rozprowadzano na terenie całego kraju⁶⁹.

Stowarzyszenie odegrało ważną rolę w upowszechnianiu kultury na terenie Śląska Cieszyńskiego. Założone w drugiej połowie XIX stulecia, przetrwało do II wojny światowej, a w latach dziewięćdziesiątych XX wieku zostało reaktywowane.

Szczególnie rozpowszechniona na Śląsku Cieszyńskim była kultura śpiewacza. Ważnym jej przejawem była działalność Czytelni Polskiej w Cieszynie. W jej ramach członkowie urządzali „zabawy”, w czasie których słuchano deklamacji, recytacji fragmentów dzieł literackich, a także śpiewu chóralnego. W Czytelni zorganizowano również teatr amatorski. Z kolei w Kółku Pedagogicznym w Ustroniu, założonym przez Jerzego Kubisza i Jerzego Michejdę w 1889 roku, występował kwartet i chór męski, które włączały do swojego repertuaru pieśni patriotyczne i oko-

⁶⁷ K. HESKA-KWAŚNIEWICZ: *Dziedzictwo Błogosławionego...*, s. 67.

⁶⁸ Ibidem, s. 67–68.

⁶⁹ Ibidem, s. 68.

licznościowe, takie jak: „Laura i Filon”, „Świtezianka”, „Pieśń Filaretów” czy „Wisło moja”. Podobne koła działały także w innych miejscowościach Śląska Cieszyńskiego: Jabłonkowie, Frysztacie, Dziedzicach⁷⁰. Jak zauważa Jerzy Hadyna, ważne znaczenie w rozwoju ruchu śpiewaczego miało powołane w 1908 roku Polskie Towarzystwo Śpiewacze, „które spełniało [...] rolę »matecznika« organizatorów i działaczy śpiewaczych na Śląsku Cieszyńskim”⁷¹. Tradycję śpiewaczą podtrzymywały także chóry kościelne: ewangelickie i katolickie.

Działalność edukacyjna organizowana przez Kościół katolicki na terenie Śląska Cieszyńskiego w latach 1869–1925 cechowała się dużą różnorodnością i wszechstronnością. Kościół rzymskokatolicki był w tym okresie jedyną instytucją dostarczającą tak szeroką ofertę w zakresie edukacji szkolnej, duszpasterskiej, kulturalnej i patriotycznej. Na podkreślenie zasługuje także wkład poszczególnych organizacji, takich jak stowarzyszenie Dziedzictwo Błogosławionego Jana Sarkandra dla Ludu Polskiego, w szerzenie polskiej kultury, a także działalność w tym zakresie wybitnych osobowości na ziemi cieszyńskiej — księdza Ignacego Świeżego i księdza Józefa Londzina. Można stwierdzić, że właśnie dzięki ich działalności oraz pracy wielu anonimowych osób, dzięki ich poświęceniu w organizowaniu różnorodnych dzieł kulturalnych i edukacyjnych, w czasie zaborów ludność Śląska Cieszyńskiego w większości posługiwała się językiem polskim i zachowała tożsamość narodową i religijną.

Bibliografia

- BRACHACZEK T.: *Dzieje drukarni „Dziedzictwa”*. „Dziedzictwo” 2000, nr 10.
Chronik der Privat — Lehrerinnen-Bildungsanstalt der Barmherzigen Schwestern vom heiligen Karl Borromäus. Teschen. Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie.
Chronik Privat — Lehrerinnen-Bildungsanstalt der Barmherzigen Schwestern z lat 1889—1923. Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie.
Die Schlesische Ordensprovinz der Kongregation der Armen Schulschwestern von 1851 bis 1926. Breslau 1926. [Cyt. za: K. Mozor: *Szkolnictwo katolickie w Generalnym Wikariacie Cieszyńskim 1770—1925*. Kraków 2002].
Dokumenty — pozwolenia. Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie.
FOBER K.: *Cieszyńskie śpiewactwo*. W: „Kalendarz Cieszyński 1994”. Cieszyn 1993.
GALICZ J.: *Ksiądz Ignacy Świeży, jego życie i działalność*. Cieszyn 1933.

⁷⁰ K. FOBER: *Cieszyńskie śpiewactwo*. W: „Kalendarz Cieszyński 1994”. Cieszyn 1993, s. 69—70.

⁷¹ Ibidem, s. 71.

- GRIM E.: *Ksiądz Prałat Józef Londzin*. W: *Księga o Śląsku*. Red. A. TARG. Cieszyn 1929.
- GRUCHAŁA J.: *Narodowościowe i polityczne aspekty szkolnictwa polskiego na Śląsku Cieszyńskim w końcu XIX i na początku XX wieku (do 1914 r.)*. W: *Liceum im. A. Osuchowskiego w Cieszynie 1895—1995. W stulecie założenia pierwszego polskiego gimnazjum na Śląsku*. Red. I. PANIC. Cieszyn 1995.
- HESKA-KWAŚNIEWICZ K.: *Dziedzictwo błogosławionego Jana Sarkandra dla Ludu polskiego na Śląsku*. W: „*Kalendarz Ziemi Cieszyńskiej 1994*”. Cieszyn 1993.
- IWANIEK W.: *Dziedzictwo bł. Jana Sarkandra dla Ludu polskiego na Śląsku*. „*Dziedzictwo*” 1997, nr 4.
- KIEDOS J.: *Katolickie szkolnictwo kościelne na terenie diecezji katowickiej w latach międzywojennych*. Katowice 1998.
- Kronika Polskiej Szkoły*. Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie.
- Kronika Szkolna 1859—1931*. Archiwum Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Bielsku-Białej.
- KUPKA E.: *Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Polsce (1904—1939)*. Archiwum Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Bielsku-Białej.
- LONDZIN J.: *Historia Generalnego Wikariatu w Cieszynie*. Cieszyn 1926.
- LONDZIN J.: *Historia Generalnego Wikariatu w Cieszynie*. W: *Księga o Śląsku*. Red. A. TARG. Cieszyn 1929.
- LONDZIN J.: *Kościół drewniany na Śląsku Cieszyńskim*. Cieszyn 1932.
- LONDZIN J.: *Początki szkolnictwa w Księstwie Cieszyńskim*. Cieszyn 1924.
- LONDZIN J.: *Stan szkół ludowych w Księstwie Cieszyńskim na początku XIX stulecia*. Lwów—Warszawa—Cieszyn 1902.
- LONDZIN J.: *Zaprowadzenie języka polskiego w szkołach ludowych w Księstwie Cieszyńskim*. Lwów 1901.
- Memoriał posłów czeskich w Radzie Państwa*. „*Gwiazdka Cieszyńska*” 1879.
- MOZOR K.: *Szkolnictwo katolickie w Generalnym Wikariacie Cieszyńskim 1770—1925*. Kraków 2002.
- NOWAK K., PANIC I.: *Ksiądz Józef Londzin 1863—1929*. Bielsko-Biała 2002.
- PANIC I.: *Londzin Józef*. W: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. Red. M. PATER. Katowice 1996.
- Pierwsza Kronika Klasztoru Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Bielsku z lat 1859—1892*. Archiwum Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Bielsku-Białej.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Poznań 2000.
- Przegląd polityczny*. „*Gwiazdka Cieszyńska*” 1874.
- Schulchronik — Karwina — z lat 1896—1919*. Archiwum Prowincjalne Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Opolu.
- Schulchronik z lat 1877—1935*. Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie.
- SKUDRZYK J.: *Historia Związku Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Śląska Młodzież Katolicka od roku 1871 do 1926*. Mikołów [b.r.w.]. [Cyt. za: J. KIEDOS: *Zanim powstała Akcja Katolicka... Zarys dziejów polskich młodzieżowych organizacji na Górnym Śląsku do 1933 roku*. Bielsko-Biała 1997].
- SZAJNAR J.: *Kronika Filii Zgromadzenia*. Cieszyn od 1875 do 1960. Archiwum Sióstr Boromeuszek w Cieszynie.
- ŚWIEŻY I.: *Istnienie Boga i dusza ludzka: z uwzględnieniem zarzutów nowoczesnych*. Cieszyn 1876.
- ŚWIEŻY I.: *Kto by się tego spodziewał*. Braciszek Renat. Dwie powieści z życia ludu. Cieszyn 1892.
- ŚWIEŻY I.: *Na pamiątkę dwudziestopięcioletniego jubileuszu Dziedzictwa błogosławionego Jana Sarkandra dla Ludu Polskiego na Śląsku*. Cieszyn 1899.

ŚWIEŻY I.: *Podróże księży misjonarzy Huc i Gabet w Mongolii, w Tybecie i w Chinach*. Cieszyn 1898.

ŚWIEŻY I.: *Nauka o cieple dla ludu polskiego*. Cieszyn 1875.

ŚWIEŻY I.: *Powieści z życia i historii*. Cieszyn 1893.

ŚWIEŻY I.: *O naszym gimnazjum*. Cieszyn 1896.

Urszula Klajmon-Lech

Educational activities of the Roman Catholic Church in Cieszyn Silesia from 1869 to 1925

Summary

The Roman Catholic Church has been an organiser not only of a spiritual life of the society but also has animated the cultural life and education of Polish society. This thesis is the leading one in the article which attempts to demonstrate it through the educational activities of the Church in Cieszyn Silesia on the turn of 18th and 19th century. The article presents the school activities of monastery congregations and cultural and patriotic activities of religious societies and priests: praiseworthy activists and representatives of Cieszyn region.